

VEELINNURAHVA
RADADEL

KEELTE
SURM

TINGIVA
KÕNEVIISI AMETID

KEEL
JA AJU

ERILINE
EESTI KEEL

horisont

ERINUMBER
88 LK

6/2020 ■ NOVEMBER-DETSEMBER ■ HIND 4.90 ■ 54. AASTAKÄIK

SISSEVAADE KEELE- TEADUSSE

LAPSE ÜHE JA KAHE KEELE OMANDAMISEST

MARILYN VIHMAN - EESTI KEELEGA AMEERIKA KEELETEADLANE

SELLES NUMBRIS

Miina Norvik, Kristiina Tambets
**Keeltest ja inimestest –
rännak veelinnurahva radadel** 8

Petar Kehayov
**Keelesurm ja maailma
keeleline mitmekesisus** 14

Helen Plado, Mariko Faster
**Hääbuvaaid keeli elustatakse.
Kas ka võru keel vajab
elustamist?** 18

Liina Lindström
Mis on Eesti keeles erilist? 24

Küllli Prillop, Külli Habicht
Keel muutumises 28

Pärtel Lippus
**Eesti foneetika tehniline
areng pildis** 32

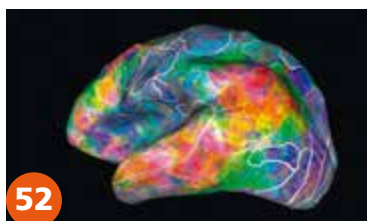
Liina Lindström, Maarja-Liisa Pilvik
**Keeleteaduse muutumine
arvutiajastul** 38

Virve-Anneli Vihman
**Lapsemäng või väljakutse:
ühe ja kahe keele
omandamisest** 48

Ilona Tragel, Piia Taremaa
Keel on aken aju 52

Mariko Faster, Evar Saar
**Kohanimed seosed
teiste nimedega** 56

Küllli Prillop
**Kümme ettepanekut
III välte märkimiseks eesti
kirjakeeles** 62

52

Renate Pajusalu
**Tingiva kõneviisi
seitse ametit** 66

Andra Rumm, Maarja-Liisa Pilvik,
Liina Lindström,
Virve-Anneli Vihman
**Kas noored ropendavad
liiga palju?** 70

Jane Klavan
**Kas tõde on laual
või laua peal?** 73

Ilona Tragel
**Koroonaluud kaupmehe
ukse taga** 74

Ain Kallis
Iilm ja vanasõnad 76

Geda Paulsen
**Keeleteadlane keelehoolde
kapsaaias** 78

Tiit Hennoste
Elurikkus ja püगतud muru 80

Küllli Habicht, Ilona Tragel
**Kasutajasõbraliku
eesti keele poole** 81

HORISONT KÜSIB

Intervjuu
**Eesti keelega Ameerika
keeleteadlane** 42

Marilyn Vihmaniga vestles Tartu
ülikooli üldkeeleteaduse dotsent
Ilona Tragel

66

18

SIIT- JA SEALTPOOLT HORISONTI

Piret Pappel. Keele alged võisid
tekkida juba ligi 40 miljonit aastat
tagasi 3

Ivo Kruusamägi. Eesti teadus
ja teaduskeel Vikipeediasse! 4

Piret Pappel. Mitmekeelsus
annab dementssele eelise 6

Sõna lugu 7
Udo Uibo. Raamat ja grammatika

Olümpiaad
Ove Üllar Viiesemann
Rahvusvaheline 82
**lingvistikaolümpiaad Lõuna-
Koreas**

PRAKTILIST

Raamat 84
„Geneetika sõnastik“

Enigma 86
Ebatraditsioonilised
poolmaagilised ruudud

Ristsõna 87

Mälusäru 88
Nuputamist pakuvad
mälumängijad Indrek Salis ja Jevgeni
Nurmla. Auhinnaks raamat!

Keel kuulub kõigile ja igaühele, igal meist on keele kohta oma arvamus – ja nii see peabki olema. Keeleuurijad, ükskõik kui kirglikult nad oma uurimisobjekti ei suhtuks, püüdlavad aga selle poole, et välja saaksid sõelutud võimalikult hinnanguvabad tõigad keele olemuse kohta.

Seekordne Eesti kultuurkapitali tänuväärsele toel ilmunud tavapärasest mahukam Horisont on tervenisti keeleteaduse päralt. Keeleteaduse erinumbri kokkupanemisel olid abiks Tartu ülikooli keeleteadlased Ilona Tragel ja Liina Lindström, kellelt pärineb ka selle ettevõtmise idee.

Väljavalitud palad annavad lugejale laia ülevaate keeleteaduse võimalustest kirjeldada ja süstematiseerida keelt tema mitmekesisuses. Keelenumbri autorid avavad oma uurimisobjekti nii makro- kui mikrotasandilt. Küsime, kust on pärit eesti keel, mis on meie sugulaskeeled ja areaalsed mõjutajad ning milliseid (tüpoloogilises vaates) levinud ja erakordseid aspekte eesti keel uurimiseks pakub. Miks ja kuidas keel muutub, ja mis jääb püsima? Uurime ka, kus täpselt asub keel meie ajus ja meie suus, kuidas keelt omandav laps loob tähenduslikke (keele)mustreid ning mis üldse on emakeel.

Keelt kirjeldades saab tõmmata paralleele bioloogiaga. Keeled tekivad, õitsevad, hääbuvad ning surevad. Keelt võib vaadelda nagu muru – hoolitsetud ja „korralikuna“ on ta nagu normitud kirjakeel ning elurikkust täis puisniiduna on keel esindatud kogu oma variatsioonide mitmekesisuses. Sellise ilme ka murumetafoori pakub välja Tiit Hennoste artiklis „Elurikkus ja pügatud muru“. Kuidas keel aga bioloogiast erineb, saab lugeda Petar Kehayovi artiklist „Keelesurm ja maailma keeleline mitmekesisus“.

Ka üheainsa isiku keel ehk idiolekt on keele biosüsteemis oluline ning üks uuenduslik sõna või väljend võib anda tõe keelemuutuseks. Muutused saavad sageli alguse keelekontaktidest või ka keele enese süsteemist, selgitavad Külli Prillop ja Külli Habicht artiklis „Keel muutumises“. Keelerikkust täiendab kokkupuude teiste keeltega ning näiteks eesti keele oskusega kaks- ja mitmekeelsete inimeste olemasolu. Mitmekeelsust ei pea kartma – „mitu keelt ei vii last absoluutselt segadusse ega pole talle halb“, tõdeb lapse varase keelearengu ekspert, Ameerika keeleteadlane Marilyn Vihman intervjuus Horisondile.

Elurikkus ongi selle Horisondi numbri läbiv teema. Ühe keele erinevaid palgeid lahkavad näiteks Külli Habicht ja Ilona Tragel, kes rõhutavad oma loos „Kasutajasõbraliku eesti keele poole“, et emakeelepädevus hõlmab rohkemat kui kirjakeele ja õigekeelsusreeglite tundmist. Kui ranged kirjakeele normid ei piira keelekasutust ning keelekasutajal tuleb teha valikuid, saab temast ideaalis teadlik ja oma tegude eest vastutav keelekasutaja. Olles teadlik keelevariantide omapäradest ning nende funktsioonidest, suudab keelekasutaja valida erinevateks suhtlussituatsioonideks sobiva. See võiks olla vastus küsimusele, kas eesti keel on hävimisohus. Ei ole, kui me hoolitseme selle eest, et eesti keel on puisniit, mitte lühikeseks pügatud muru üheainsa liigiga!

Hea lugeja, loodan, et keeleteaduse erinumber aitab heita pilgu sellesse põnevasse maailma, mida pakub keel teadlastele ja sedakaudu meile kõigile, kes me räägime, kirjutame ja mõtleme. •

EESTI KULTUURKAPITAL

ERINUMBRI VÄLJAANDMIST TOETAS EESTI KULTUURKAPITAL

Geda Paulsen, Horisondi keeleteoimetaja

ESIKAANEL: Eesti fonetika vanemteadur Pärtel Lippus demonstreerib elektromagnetartikuloograafia katset. Keelele, alalõuale ja huultele kinnitatud elektroodid võimaldavad kolmemõõtmelises magnetväljas jälgida nende kehaosade liikumist häälikute hääldamisel. FOTO: LAURI KULPSOO

EESTI
TEADUSTE AKADEEMIA

Ulvar Käärt, peatoimetaja
ulvar@horisont.ee

Helen Rohtmets-Aasa, toimetaja
helen@horisont.ee

Geda Paulsen, keeleteoimetaja
geda@horisont.ee

Kersti Tormis, kujundaja
kersti@horisont.ee

Mariliis Kesküla, turundusjuht
mariliis@loodusajakiri.ee

Riho Kinks, tegevjuht, reklaam
riho.kinks@loodusajakiri.ee

Tellimine: 617 7717,
www.tellimine.ee/loodusajakirjad.

Ilmub aastast 1967, 6 numbrit aastas.
Toimetus: Endla 3, Tallinn 10122
e-post: horisont@horisont.ee
Vaata ka Horisondi seina Facebookis!

Väljaandja: MTÜ Loodusajakiri,
Endla 3, Tallinn 10122
tel 610 4105
e-post: loodusajakiri@loodusajakiri.ee

ISSN 2228-3471 (e-luger)
Autoriõigus: MTÜ Loodusajakiri, 2018
Trükkitud Printall AS

HARIDUS- JA
TEADUSMINISTEERIUM

Ajakiri ilmub
haridus- ja teadusministeeriumi
toetusel